

מיתוסים בשירות המאבק

סיקור ההתנתקות בעיתון הצופה

אורלי צרפתי

הקדמה

הסכמי אוסלו שנחתמו בין ישראל והפלסטינים באמצע שנות התשעים, כמו גם הסכמים והסדרים שנחתמו בשנים אחר כך, לא הובילו לסיום הסכסוך בין העמים. בראשית שנת 2000, אחרי כישלון השיחות בין ברק לערפאת והתגברות פעולות הטרור הפלסטיני, התחזקה התחושה בציבור הישראלי כי אי אפשר ליישב את הסכסוך בדרך של משא ומתן. בחירת אריאל שרון לראשות הממשלה ב-2001 ברוב של 62 אחוז ביטאה את התחזקות הימין. בבחירות לכנסת בשנת 2003 חזקה מפלגת הליכוד את כוחה (38 מנדטים) בזכות העמדה התקיפה והכוחנית שהפגין שרון כלפי הפלסטינים.

בדצמבר 2003 חלה תפנית דרמטית בעמדת אריאל שרון, כשהכריז לראשונה: "יש לנו הזדמנות לפריצת דרך היסטורית עם הפלסטינים [...] היוזמה החשובה ביותר של ישראל היא תכנית ההתנתקות. יוזמה זו היא אחת ההחלטות החשובות שקיבלנו בשנים האחרונות".¹ הוא המשיך לבסס את השינוי שחל בעמדתו בראיון יזום לעיתון הארץ, המזוהה עם חוגי השמאל, עוד טרם אושרה התכנית על ידי הממשלה. בין השאר אמר: "המצב הזה של ואקום שנוצר באשמת הפלסטינים, אינו יכול להמשך. אי לכך, הנחתי במסגרת ההתנתקות לבצע פינוי, סליחה, העתקת שבעה עשר יישובים על 7500 תושביהם מרצועת עזה לשטח ישראל" (ההדגשה שלי, א.צ.).² ביוני 2004 אישרה הממשלה את תכנית ההתנתקות ובאוקטובר אישרה הכנסת את ביצועה.³ תכנית ההתנתקות קבעה כי ישראל תפנה באופן חד צדדי את כל היישובים היהודיים מחבל עזה (יישובי גוש קטיף) וארבעה יישובים בשומרון.

פרסום תכניתו של שרון עורר כצפוי גל מחאה נרחב בקרב חוגי הימין, ובהם ציבור המתנחלים הדתי המתנגד למסירת שטחי ארץ ישראל מאז מלחמת ששת הימים. הענקת משמעות נסית לתוצאות מלחמת ששת הימים – הרחבת גבולותיה של מדינת ישראל והשיבה אל המקומות הקדושים ליהדות – הייתה מנת חלקם של רבים בציבור המסורתי והחילוני בישראל. בציבור הדתי הציוני הוענקה למהלכי המלחמה משמעות תאולוגית פוליטית על רקע הנאום שנשא הרב צבי יהודה קוק ביום העצמאות ה-19 למדינה, שלושה שבועות לפני פרוץ המלחמה. המלחמה התפרשה כנס אלוהי נוסף בדרך אל מימוש הגאולה המשיחית המלאה (רוזיק, 1989; רובינשטיין, 1997; נאור, 1999; צרפתי, 2005).

מלחמת ששת הימים התבררה לימים כאירוע שעיצב מחדש את דמותה של מדינת ישראל והחברה הישראלית (רובינשטיין, 1997). עד המלחמה האידאולוגיה של "ארץ ישראל השלמה" בקרב הציבור הדתי הייתה בבחינת רעיון תאולוגי; אחרי המלחמה הייתה זו אידאולוגיה פוליטית שיש לפעול ליישומה.

תנועת גוש אמונים (שהגרעין המייסד שלה היה מזוהה עם בוגרי ישיבת "מרכז הרב") קמה בראשית שנות השבעים כתנועה חוץ פרלמנטרית אקטיביסטית בקרב הציבור הדתי לאומי, במטרה לממש את רעיון הגאולה המשיחית.⁴ היא שמה לה למטרה להקים התיישבות יהודית נרחבת בשטחים שהושבו (בהתאם להשקפת עולמם אין זה כיבוש אלא שיבה אל נחלת אבות, א.צ.) מתוך כוונה ליצור מציאות בלתי הפיכה בשטח (רענן, 1980; גורני, 1990; שלג, 2004; רוט, 2005).⁵ הסכם השלום עם מצרים והחתימה על הסכמי אוסלו המחישו לציבור זה כי מסירת שטחים במסגרת הסכם מדיני, ובכלל זה פינוי יישובים, הינו תרחיש אפשרי (צרפתי, 2005).

השינוי בעמדת שרון עורר אי שקט במערכת הפוליטית. המתנחלים – שבחרו בשרון כראש ממשלה בשל נאמנותו לרעיון ארץ ישראל השלמה, ובשל היותו אדריכל ההתיישבות היהודית בשטחים ומי שהצהיר כי "דין נצרים כדין תל-אביב" – חשו נבגדים. שרון, שבשנות התשעים מתח ביקורת קשה ותקיפה על הסכמי אוסלו והיה מראשי ההתנגדות והמחאה הציבורית נגדם, סטה לדעתם מהמנדט שקיבל מבוחריו באמצע עמדה שזוהתה עם השמאל.

המאבק נגד תכנית הפינוי החל מיד עם פרסומה וצבר תאוצה לאחר אישורה הדרמטי בכנסת וככל שקרב זמן ביצועה. הגוף המרכזי שייצג את המתנחלים והוביל את המחאה הציבורית היה מועצת יש"ע, שהעמדה הדומיננטית בה מייצגת את תפיסתה של תנועת גוש אמונים. מרבית מנהיגי גוש אמונים היו בין מקימי מועצת יש"ע ואף השתלבו במפלגות הימין.

המחקר העוסק בסוגיית ייצוג קבוצות מיעוט בתקשורת מלמד על התחושה המשותפת לקבוצות מיעוט – ייצוג בלתי הולם בתקשורת, הן מבחינת היקף הסיקור והן מבחינת תכניו (אברהם, 2001). שליטת האליטה באמצעי התקשורת, העדר ייצוג הולם נוסף על גורמים אידאולוגיים, חברתיים תרבותיים וכלכליים הובילו להתפתחותם של כלי תקשורת חלופיים במגזר הדתי. זהות דתית משותפת מהווה גם היא מרכיב חשוב במוטיבציה ליצירת תקשורת סקטוריאלית נפרדת.

המקיימת את ציר הזמן היהודי-דתי, שהוא ביסודו זמן ריטואלי המכוון להמשכיות היסטורית. התפרקותה של החברה החילונית ובמיוחד של השמאל מערכי היהדות ומהמיתוסים המכוננים של הציונות, מבטאת לדעת המתנחלים אובדן דרך ערכי בעל השלכות פוליטיות מסוכנות ומחזקת את תפיסת הזמן הישראלית החילונית.

העיתון **הצופה** נוסד ב-1937 בירושלים ושאף מראשיתו לפנות לכלל הציבור הדתי.¹⁰ כעבור חודשים מספר, עם המעבר לתל-אביב והפיכתו לעיתון יומי, החל להופיע הלוגו "עתון התנועה העולמית של המזרח". במשך כל השנים היה העיתון מזוהה עם עמדות הציבור הדתי הלאומי.

בשנת 2003 נמכר העיתון לאנשי העסקים שלמה בן צבי (מבעלי קבוצת "הירש מדיה") ולרון לאודר.

במאי 2005 עברה השליטה על העיתון מהמרכז העולמי של המזרחי לשליטתו של איש העסקים שלמה בן צבי. למרות הניסיון לבטל את הממד הדתי של העיתון ולהקנות לו אופי לאומי, קהל היעד שלו לא השתנה והוא עדיין, נכון לשלב זה, מזוהה עם הציבור הדתי-ימני, המייצג את הקו הנצי של המפד"ל והאיחוד הלאומי.

בחודש אפריל 2007 מוגז **הצופה** עם מקור ראשון (שנרכש אף הוא על ידי בן צבי בשנת 2003) והחל להופיע תחת הלוגו מקור ראשון – **הצופה**. בסוף השבוע ממשיך העיתון לצאת והוא נמכר בעיקר למיניוויים.

גם אם בעת הפיגוע לא ייצג הצופה את כל הקבוצות הקיימות בציבור זה, עיקר חשיבותו הוא ביצירת מרחב שיח אותנטי במיוחד באירועי משבר, לציבור הדתי הלאומי ובמיוחד לציבור המתנחלים, הנבדל מהשיח המתקיים בתקשורת החילונית והחרדית.¹¹

סיקור ההתנתקות

תכנית ההתנתקות הייתה ללא ספק אירוע טראומתי לציבור המתנחלים. על אף הידיעה כי ישיבתם בשטחים שנויה במחלוקת בציבור הישראלי, דימוים העצמי הוא של תנועת אוונגרד הנאמנה לחזון ההתיישבות הציוני המגשים, תוך שמירה על ערכים דתיים. בתפיסתם הם שליחי האל המקיימים את הציוני המקראי של יישוב הארץ, נאמני ארץ ישראל במובנים הפוליטי והדתי. קריסתו של מפעל חיים המלווה בפינוי פיזי כפוי מהבית מהווה במישור האישי ובמישור הלאומי מצע למשבר אידאולוגי תאולוגי בציבור החש שהוא פועל בשליחות האל.¹² פגיעה במצוות יישוב הארץ בתמיכת חוגי השמאל המזוהים עם רעיון הציונות המגשימה, סודקת את הברית ההיסטורית עם הציונות ועם רעיונותיה. לכן סיקור ההתנתקות הוא בעיקרו סיפור ההתמודדות והמאבק של ציבור המתנחלים הדתי.

על מרכזיות הנושא בעיתון **הצופה** נוכל ללמוד ממידת האינטנסיביות של סקירתו ומהאופן בו עוצב סדר היום של העיתון. קורפוס המחקר כלל מדגם של 639 פרסומים בעיתון שבהם הייתה התייחסות לתכנית ההתנתקות מגוש קטיף ומצפון השומרון בחודשים חודשים יולי ואוגוסט 2005 על פי החלוקה שבלוח 1:¹³

אפשר לראות מן הטבלה כי בחלק החדשות של העיתון 77.8 אחוז מהכותרות הראשיות בחודש יולי התייחסו להתנתקות, ואילו בחודש אוגוסט חלה ירידה ל-57.7 אחוז. הירידה מוסברת בכך שהפינוי בפועל התקיים במחצית חודש אוגוסט. כארבעים אחוז מכלל

ואכן, הציבור הדתי בישראל ייסד מערכת תקשורת חלופית לתקשורת הממסדית, העונה על צרכי התרבותיים והפוליטיים וממלאה את הפונקציות התקשורתיות תוך מתן דגש מיוחד על עולם תוכן וערכים המתאימים לציבור הדתי (ליבס ופרי, 1996; צרפתי, 2001; גבל, 2006).

אנדרסון (Anderson, 1999) מייחס לעיתונות תפקיד חשוב בהבניית תחושת השייכות לקהילה. ואכן כפי שעולה בניתוח הפונקציונלי, לאמצעי התקשורת תפקיד חשוב בחיזוק הסולידריות הקבוצתית. בחינה של היצע העיתונים בציבור הדתי בישראל מסייגת את קביעתו של אנדרסון כי לעיתונות יש יכולת לטשטש את ההבדלים בין קבוצות שונות. התפתחות התקשורת המגזרית בתוך הציבור הדתי עונה על צרכים ייחודיים של כל תת-קבוצה ותורמת להתבדלותה מהקבוצות האחרות בתוך הקהילה.

בשאלת סיקור המתנחלים בתקשורת בישראל נמצא כי חל שינוי בדיומי הציבורי של המתנחלים כאשר הם הוצגו כמי שפועלים נגד האינטרסים הלאומיים ונגד הסיכוי לשלום (אברהם, 2001). המאבקים של גוש אמונים עם ממשלות ישראל יצרו דימוי של קבוצה לאומית קיצונית המערערת את הדמוקרטיה (שפרינצק, 1995). סיקור המתנחלים בעיקר בהקשר של אי סדר חיזק את דימוים כקבוצה אלימה שאינה מציינת לחוק. נראה כי דימוי זה, שתפס אחיזה בציבור הרחב, היה בעוכרי המתנחלים במאבקם על דעת הקהל בישראל נגד תכנית ההתנתקות. מאפייניו הייחודיים של הציבור הדתי לאומי בישראל ובכלל זה של המתנחלים, לצד הביקורת ותחושת הניכור שרבים מהם חשים כלפי התקשורת החילונית וכלפי חוגי השמאל,⁶ מחייבים בחינה נפרדת של הטקסטים התקשורתיים של ציבור זה, במיוחד באירועי משבר השנויים במחלוקת.

ברזילי (1989) גורס כי על אף השינויים התפקודיים שחלו בתקשורת הישראלית במהלך השנים, בעיקרו של דבר היא חלק בלתי נפרד מהמבנה הפוליטי של מדינת הלאום היהודית ומשרתת את האתוסים המרכזיים שלה. עם זאת, לאור המאבק המתנהל בשני העשורים האחרונים על עיצוב הזיכרון הלאומי, המתבטא בין היתר בהטלת ספק בהיסטוריוגרפיה הציונית ובניפוץ מיתוסים היסטוריים,⁷ עולות כמה שאלות. האם קיימים עוד מיתוסים משותפים לכלל החברה הישראלית? האם קיים זיכרון קיבוצי משותף?⁸ או שמא בתהליך הפיכתה לחברה סקטוריאלית מבנה כל סקטור בתוכה זהות נפרדת הנסמכת על מיתוסים נפרדים (או על ניתוצם)?⁹ מענה מקיף וכולל לשאלה זו מחייב דיון נרחב החורג מתחום דיוננו. עם זאת, ניתוח טקסטואלי נרטיבי של סיקור ההתנתקות בעיתון הדתי **הצופה** שופך מעט אור על השימוש שעשה העיתון במיתוסים ההיסטוריים ותפקידם הן בחיזוק מרכיב הזהות היהודית (כפי שיוצג בעיתון) והן בחיזוק הסולידריות הפנים קהילתית של המתנחלים בימי המאבק. ניתוח תוכן נרטיבי של טקסטים תקשורתיים מניח שקיים דיאלוג אינטרטקסטואלי בין הסיפור העיתונאי ובין טקסטים אחרים המתקיימים במרחב התרבותי (גרץ, 1995). חשיפה של דיאלוג זה תוכל לתרום להבנתם של תהליכים תרבותיים המתרחשים בחברה.

זהותם הקולקטיבית והאישית של ציבור המתנחלים מושגת על התפיסה המחזקת את הרצף ההיסטורי היהודי ורואה בהיסטוריה של מדינת ישראל חוליה נוספת בשרשרת ארוכת שנים. זוהי תפיסה

לוח 1: חלוקת הפריטים

אוגוסט			יולי			
אחוזים	סה"כ פריטים	סקירת ההתנתקות	אחוזים	סה"כ פריטים	סקירת ההתנתקות	
40.7	167	68	41.0	173	71	כותרות עמוד ראשון
61.6	164	101	62.9	167	105	כתבות/ידיעות
85.0	40	34	87.0	46	40	המדור "מוקד"
57.7	26	15	48.1	27	13	מאמר מערכת
67.6	102	69	46.5	114	53	המדור "עמדות"
57.7	26	15	77.8	27	21	כותרת ראשית
53.8	26	14	74.1	27	20	תמונה עמוד ראשון

היהודים המעטים במספר עומדים בגבורה רבה ובכוח האמונה באל ובצדקת דרכם יכולים לו. בראייה היסטורית כוללת אפשר לומר כי הקיום היהודי בגולה במהלך אלפיים שנה היה במציאות של מיעוט מתגונן בחברת רוב.

בהיסטוריוגרפיה הדתית מוטיב זה מצוי כבר בסיפור המקראי המכונן של הפיכת בני ישראל לעם – סיפור השעבוד במצרים ויציאת מצרים. בסיפור זה מעוצבת תודעת המיעוט הנרדף הגובר על רודפיו הרבים ובעזרת האל הוא מביס את אויביו. ניצחון העם הוא ניצחון האל ומתלווה לכך הכרה בגדולתו. הריטואל הטקסי הדתי המתקיים מדי שנה בחג הפסח, המתמקד בציווים "הגדת לבנך" ו"זכור את אשר עשה לך עמלק", משמר ומחזק תודעה זו.

אירוע מכונן נוסף בהיסטוריה הרחוקה של העם היהודי הוא חג החנוכה, המספר את סיפור מלחמתם של החשמונאים שהתנגדו לשלטון האימפריה היוונית, מרדו בו ואף הצליחו לכונן שלטון עצמאי. על אף מספרם המועט הם הצליחו במלחמתם התודות לקנאותם הדתית ולשמירת זהותם היהודית הנבדלת אל מול מגמות של התייוונות שרווחו באותה עת.

התרבות הציונית החדשה אימצה את המיתוס "מעטים מול רבים" ופירשה אותו בהתאם לצרכיה במטרה להבטיח את קיומו של היישוב היהודי בארץ ישראל.¹⁵ המציאות הגאופוליטית של מיעוט יהודי בתוך רוב ערבי מלווה את החברה הישראלית עוד בטרם קמה המדינה.

גרץ מראה בניתוחה כיצד המיתוס היה חלק מן השיח הציבורי כבר בתקופת היישוב, בעיתונות – בשיח הפובליציסטי והפוליטי, בקולנוע ובספרות. נסיבות הקמת המדינה חיזקו את קיום המיתוס גם בתקופות מאוחרות יותר. יום לאחר הכרזת המדינה פרצה מלחמת העצמאות, לאחר שצבאות מדינות ערב פלשו לישראל. הסיטואציה הפוליטית-ביטחונית שנוצרה חיזקה את תחושת המיעוט הנלחם על קיומו. גם למלחמת ששת הימים הייתה תרומה משמעותית להבניית המיתוס. ימי החרדה הקיומית ערב המלחמה עמדו בניגוד מוחלט לתוצאותיה. בתודעה הישראלית הקולקטיבית התחזקה ההכרה שלעולם נגור עלינו המעטים להיאבק על קיומנו מול הרוב הערבי.

הכותרות המופיעות בעמוד הראשון עסקו בהתנתקות בשני החודשים. לגבי ידיעות וכתבות נמצא סיקור בשיעור של קצת למעלה משישים אחוז, בעוד המדור "מוקד" עסק בהתנתקות בחודש יולי בהיקף של 87 אחוז ובחודש אוגוסט – 85 אחוז. החלק הפובליציסטי עסק אף הוא בהתנתקות בחודש יולי – 46.5 אחוז ובחודש אוגוסט 67.6 אחוז.

ניתוח טקסטואלי נרטיבי של סיקור מחאת המתנחלים בעיתון בתקופה הנדונה מלמד כי המאמר מופיע במסגרת ארבעה נרטיבים (Gamson, 1989), ארבעה מעגלי סיפורים הנוכחים בתודעה היהודית ישראלית והקישור אליהם הינו עתיר משמעויות ואסוציאציות. המעגל הראשון: מיתוס "מעטים מול רבים"; השני: זיכרון השואה; השלישי: חורבן הבית, המכיל גם את הנרטיב הרביעי: מיתוס מצדה. כוחה של האנלוגיה ההיסטורית נובע מידיעת המיתוסים. הם נוכחים בתודעתו של הקורא ומעצבים את הזיכרון הקולקטיבי של הקהילה. המפגש עם הטקסט (העיתונאי במקרה זה) מעלה בקוראים אסוציאציות היסטוריות שיש להן לקח להווה.

מאמר זה בוחן את ההבניה התקשורתית של ספור ההתנגדות לפינוי גוש קטיף באמצעות המיתוסים. לשון אחרת, אני מבקשת לבדוק מהו הסיפור שהמתנחלים מספרים לעצמם על מאבקם ושבאמצעותו בין השאר הם מבנים את זהותם ומתמודדים עם טראומת ההתנתקות. תהליך הבניית סיפור ההתנגדות בעיתון הוא תהליך דיפוזי היונק מהעבר לעיצוב ההווה. הוא ניזון מהלכי הרוח של הציבור המסוקר ובה בעת תורם לעיצובם.¹⁴

מיתוס "מעטים מול רבים"

סיפור מאבקם של המתנחלים ומתנגדי תכנית הפינוי מוסגר בעיתון הציפה בתוך הנרטיב ההיסטורי של "מעטים מול רבים" (גרץ, 1995). במסגרת זו אומץ גם הנרטיב הציוני של ההתיישבות המגשימה לצורך המאבק על גבולות הארץ, ושולב בציווים הדתיים של יישוב הארץ. הזיכרון ההיסטורי היהודי עתיר אירועי עימות שבהם יהודים עומדים מול אויב המבקש להשמדם השמדה פיזית או רוחנית.

לוח 2: "מעטים מול רבים"

מבנה תמטי (על פי גרין)	בעיתון הצופה	
תיאור המצוקה של כלל העם היהודי המזימה היא של גורם חיצוני	תיאור המצוקה של מיעוט בעם היהודי המזימה היא של גורם פנימי	שלב ראשון
האמונה מובילה לפעולה באיב	המאבק הוא במוסדות השלטון ובמוסדות אכיפת החוק	שלב שני
שלב הניצחון	תבוסה, הפינוי בוצע	שלב שלישי

השליטה התקשורתית ועוד. המאבק הוא על דמותה של מדינת ישראל בכלל. ניסיון לעצירת ההיסטוריה ולבלימת הימנים והדתיים הצועדים בביטחה לשליטה במדינתם"¹⁷.

בשלב השני המתנגדים נאלצו להיאבק במוסדות השלטון, ובעיקר במשטרה שלא אפשרה להם להביע את מחאתם הלגיטימית. בשלב הסופי של המבצע, במהלך חודש אוגוסט, המאבק התמקד גם בצבא המיישם את הפינוי. כך למשל בכותרת בעמוד הראשון: "עימותים בין השוטרים למתנגדי הטרנספר הגזעני". בכתבה נוספת באותו יום תואר המאבק בין כוחות הפינוי למתיישבים כשדגש מיוחד מושם על מספרם העצום של השוטרים ביחס למספרם המועט של המתיישבים ועל התנגדותם התקיפה: "סמוך לשעה עשר החלו החיילים בסדר גודל של מחלקה ועוד כמה מאות שוטרים לדפוק על דלתות הבתים [...] עימותים רבים היו בין החיילים לבין המתיישבים שמנעו כניסת משאיות לפינויים". למחרת הופיע התיאור הבא: "אלפי שוטרים, שוטרי משמר הגבול וחיילים הסתערו על כל מוקדי ההתנגדות ביישובים וניהלו את הפעילות מבית לבית".

תיאור הפינוי הדגיש קיומו של מאבק אמיץ ועיקש על אף העובדה כי ההמונים שהשתתפו בפעולות המחאה היו נחותים במספרם ביחס לכוחות המפנים. תיאור זה העצים את תחושת הנרדפות: "רבבות המפגינים בשדרות הושיטו יד אחים למתיישבים בגוש קטיף. הם הביעו את התנגדותם הנחרצת לגירוש יהודים מבתיהם שהקימו ברשות, על דעתן של ממשלות ישראל [...] באותה שעה יש אומרים אלפים הגיעו בדרך לא דרך לגוש, כדי לחזק את התושבים הנערכים כדי למנוע את הגרוש [...] המאבק לא תם [...] המתיישבים בגוש קטיף אינם פסימיים, הם נערכים לקראת מאבק ממושך"¹⁸. במהלך שבוע הפינוי נקראו המתנגדים להמשיך במחאתם, והעיתון סיפק את האינפורמציה הנדרשת לצד חיזוק רוחם של המתנחלים.

השלב השלישי לא התקיים על פי המבנה המוצע משום שלא היה ניצחון; תכנית הפינוי יושמה. החלופה לו נמצאה בכתבות שונות שעסקו ב"יום שאחרי בציונות הדתית". התפקיד שיועד לה – לכבוש את עמדות ההנהגה במדינה – היה ראייה אוטופית של העתיד שמשמעותה ניצחון.

זיכרון השואה

השימוש בשואה כארגומנט אידאולוגי רווח בשיח הפוליטי בישראל כבר מראשית שנות החמישים. זרמים אידיאולוגיים שונים ניכסו את השואה להצדקת דרכם. התנועה הציונית הדגשה בעשורים הראשונים

הפרשנות הדטרמיניסטית של האירועים ההיסטוריים בתפיסה הדתית גורסת כי אין מקריות, שכן כל מהלכי ההיסטוריה מכוונים על ידי האל. כפועל יוצא מתפיסה זו הוענקה לתוצאות המלחמה פרשנות דתית משיחית שאומצה על ידי הציבור הדתי ציוני וחוגים לא דתיים. האמונה הדתית בהשגחה האלוהית היא התשתית להבנת ההצלחה, שאם לא כן אין דרך רציונלית אחרת להסביר את מהלך האירועים. מאמצע שנות השבעים, ככל שסוגיית עתיד השטחים עוררה מחלוקת בקרב הציבור בישראל, כך התחזקה תפיסתם העצמית של המתנחלים כמעטים הנלחמים את מלחמת האמונה היהודית (שכן לשיטתם הקמת המדינה היא רק תחילתו של התהליך, "אתחלתא דגאולה", ולא סופו). לא אחת כונו אנשי שמאל התומכים בפשרה טריטוריאלית ובגישה המבטלת את ייחודיותו של עם ישראל ("עם ככל העמים") "מתיוונים". הנכונות לפשרה התפרשה כפועל יוצא מריחוקם של אנשי השמאל מהעולם הדתי ומהמורשת היהודית.

גרין מציינת מבנה תמטי החוזר על עצמו במבנה המיתוס¹⁶ בשלב הראשון מתוארת המצוקה של העם היהודי העומד בכדידות מוחלטת מול מזימות של רבים. בשלב השני האמונה מובילה לפעולה. בשלב זה הביטחון בניצחון בהווה נסמך על העבר – רעיון גאולת ישראל אינו נחלת דורנו בלבד; קיבלנו אותו מהדורות שלפנינו ואנחנו אחראים לשלמתו בפני הדורות הבאים. השלב השלישי, שלב הניצחון, היה התגברות על המזימה. במצב האוטופי זהו השלב שבו ישב עם ישראל לבטח בארצו.

מבנה זה התקיים גם במהלך סיקור ההתנגדות בעיתון, בהבדלים מהותיים. השלב הראשון, שלב המצוקה, היה תוצר של ההחלטה לפנות יישובים ולמסור שטחים לידי האויב. המצוקה לא הייתה נחלתו של כלל העם היהודי אלא רק של מיעוט – המתנחלים המבודדים בתוך העם. בשונה מהמיתוס לא היה כאן אויב חיצוני, האויב הוא מבית. אריק שרון ותומכי הפינוי היו האויב. הם ייצגו את הרוב, את בעלי הכוח והשליטה. המתנחלים היו המתנגדים הנלחמים בכל כוחם ובכל האמצעים (הדלים) העומדים לרשותם את מלחמתה של היהדות הנאמנה על ארץ ישראל ועל דמותו ועתידו של העם היהודי. היה ברור לכול כי המאבק על גוש קטיף חורג מגבולות המחאה על שטחי הגוש, ויש בו כדי לעצב את אופיו ועוצמתו של המאבק הצפוי בעתיד על שטחי יהודה ושומרון, כמו גם את עתידה של המדינה. ביטוי לכך נמצא בדברים המייצגים הבאים: "גוש קטיף אינו עומד רק בפני עצמו. הוא סמל. המאבק לבש מזמן אופי של מאבק גלובלי בו מעורבות מה שמכונה האליטות-המשפטיות, בעלות הממון בעלות

מונה בצמ"רים
מספר הפצת "רים"
טנפלו עד כה על
ישובי גוש קטיף:
5.905
WWW.KATH.NET

היום לישתקק

השיל	א"ת, י"ג
השנה	כ"ה
החג	בבלי - שבת, י"ד
החלום	ש"י א"ת ע"מ א"א
רפ"מ	17
החג	א"ת
החג	17
שק"מ	2.11
סך זמן ק"מ	2.11

הצנפה

גודות בטיחות – גם במשאיות ובאוטובוסים
מחיר 5

ב"ה, יום רביעי, י"ט אב תשס"ה, 24.8.2005 שנה ס"ט, גיליון 19543 המחיר - 3.30 ש"ח כולל מע"מ

אתמול נעקרו בצפון השומרון שאינור וחומש תוכנית המרנספר הגזעני הושלמה

עמודים רבים באכזבה את גודל המעש

לנפש נפש גורם המפחית
התנחל עש"י ימים במלחמה
קצת אמת וזכור על הריסת
דיבים, עשיריות במבצע
ביחוד, ויציב במבצע
הירואים בפת אנשים
שתי סמולרי ומשח חולס
על יחידיו בנות פשוטות
לנפש המרנספר של ר"מ
רובו עמנו המרנספר במת
התקיימת ידע-ספר למטר
"כ" ימ"ר, סענו אומ"ם
שכונת ומרנספר לעשר מ"ר
ללא אישור, התקיימת חקקה
מקסימה

תוכנית הטרנספר הגזעני הסתיימה: בתוך שבועה ימים בלבד הצליחו כוחותיו של שרון להרוס 25 יישובים פורחים בארץ ישראל ■ הרמטכ"ל הביע אתמול שביעות רצון: "פעלנו בנחישות ורגישות – תם אך לא נשלם" ■ בניגוד להפחדות מקורבי שרון, העקירה בצפון השומרון עברה כמעט ללא אירועים מיוחדים ■ השלב הבא – השלמת הרס הבתים ופינוי כוחות צה"ל ■ במועצה האיזורית אשכול חוששים: אנו נהפוך לבשר תותחים ■ דני שלום, עמ' 2-3

החוקר משה גרש
החוקר משה גרש
החוקר משה גרש

חולצותיהם לאות מחאה טלאי כתום בדומה לטלאי הצהוב שהיהודים אולצו לענוד בשואה. הקמפיין עורר סערה ציבורית ובדיון שהתפתח לקחו חלק ניצולי שואה מתנגדים ותומכים. בשל הביקורת הנושא עלה לדיון אף בכנסת ואחד מחברי המשלחת של תושבי גוש קטיף, ניצול שואה, הסביר:

אנשים מיואשים ומנסים הכול. תבינו שבשבילנו זה הבית. האסוציאציה שלנו היא השואה, גם שם אמרו לנו שאנחנו לא לגיטימיים. עברתי טרנספר אחד מהגרמנים, עברתי טרנספר נוסף מהקומוניסטים ועכשיו ממשהל בישראל רוצה לעשות לי טרנספר כשאני בגיל 82. כשאני חושב על המשאית שתחכה ליד הבית שלי לגרש אותי מהגוש, אני חושב באופן אוטומטי על השואה.²⁰

בקרוב המתנחלים היו גם מי שביקרו את ההחלטה לעשות שימוש בשואה לצורכי המאבק הפוליטי (אפשר להניח, שהשימוש שנעשה בימי המאבק נגד אוסלו על ידי מתנגדים מהימין בדמותו של רבין לבוש מדי א.ס.א.ס בהפגנה בכיכר ציון נכחה בתודעת המתנגדים כמו אצל מרבית הציבור). "המרחק בין ענידת טלאי ובין הצגת ראש הממשלה בדמות היטלר הוא יותר דק מדק. אין לאיש זכות לעשות שימוש בשואה לצרכים פוליטיים. זה ניסיון להגיד דברים קשים בלי להגיד אותם, זו התחמקות מלוכלכת. ולרשטיין וחבריו איבדו

לקיום המדינה את גבורתם הפיזית של המורדים. מועד יום הזיכרון ושמך הרשמי נסמך אף הוא על מיתוס "מעטים מול רבים". מאבקם ההרואי של המורדים הלוחמים היה לקח ציוני מרכזי שיש לחנך לאורו במציאות פוליטית של חברה הנאבקת על קיומה.¹⁹

מאז ימי המאבק נגד הסכמי אוסלו בולט השימוש בשואה בשיח הפוליטי של הימין בהקשר לשטחים ובמיוחד בנוגע לפגיעה הטרור (שפרינצק, 1995; צרפתי, 2001). יצירת ההקשר האסוציאטיבי היסטורי בין תכנית הפינוי לבין השואה לא הייתה מקרית ונעשתה כחלק מהאסטרטגיה ההסברתית של הנהגת המתנחלים. השימוש בזיכרון השואה נעשה בשני היבטים: האחד התמקד בפעולת גירוש היהודים ובהקבלה בין הגירוש בעת המלחמה ובין גירוש יהודים מבתיהם בשואה. על בסיס האנלוגיה בין שני האירועים התחזק המסר שביקשו המתנחלים להעביר לגבי התוצאה הצפויה של מעשה הפינוי (השמדת יהודים). השני יצר הקבלה בין מרד היהודים בגטאות ובין המאבק הנוכחי. בזיכרון הקולקטיבי בישראל פעולת המרד מתקשרת למיתוס ה"מעטים מול רבים" ומחזקת אותו. כפי שהמורדים (מיעוט) נלחמו בגרמנים (הרוב) כך המתנחלים (המיעוט) נלחמו בכוחות הפינוי ומוסדות השלטון (הרוב).

בדצמבר 2004 התקבלה החלטה לצאת במסע הסברה "הטלאי הכתום" של תושבי גוש קטיף. המתנחלים, בוגרים כילדים, ענדו על

מונה פצמ"רים
מספר הפצמ"רים
שנפלו עד כה על
ישובי גוש קטיף:
5.905
WWW.KATH-SET

היום נרצח נקב

הרצח	איו"ב, זית
המסנה	מנורה ג'ו"ב
רדף - בבלי	שבת, ק"ב
החלטה	שר"פ אור"ב שנת ס"א
המכש	סמ"ב-ג'ד
הדיווח	4.05
שליפה	7.18
סוף זמן ק"ש	8.35

סיים שנתון הק"ץ: מוצאי שבת, ה' חשרי תשס"ז
15 נומד

גשוקמ"ץ: הוקם על ידי יצחק רבין ד"ל, החרב ע"י אריאל שרון - היום ציפים להעקב בצפן העמק ומלשע ושארם

גוש קטיף חרב

לאחר גירוש תושבי

"אתה אדם מעטות, אכזר וחסר לב"
אלה היו רק חלק מהמחמאות שקיבל ראש הממשלה בעודת החץ והביטחון חזק איתנו ובאנו נקמה צורית!

4 נומד

אלהי חשוד

ביותר בתולדות העם היהודי, חורבן גוש קטיף, מצור, עוקרים (=חייילים ומשטרה), מלחמת ההתנתקות. הנה דוגמאות לכותרות בעיתון שהשתמשו בכינויים אלה: "רבבות ממתנגדי הטרנספר הגיזעני של גוש קטיף"; "תחילת הטרנספר"; "השיגו הסכם לדחיית הגרוש - אבל שרון רוצה תמונות קשות"; "עקורי גוש קטיף קיבלו ארכה"; "לקראת העקירה צה"ל סגר אזור בצפון השומרון"; "פקודת גרוש". ביטויים אלה, נוסף על האסוציאציה ההיסטורית שהם מעוררים בקורא, אוצרים בחובם מסר שעניינו כישלון הלקח הצינוני מהשואה (באואר, 1982). מדינת ישראל קמה כדי להגן על העם היהודי מפני אנטישמיות, גזענות, גירוש ופוגרומים. והנה החזון האפוקליפטי הנורא מכול מתרחש דווקא במדינת ישראל הריבונית הפוגעת ביהודים ועוקרת אותם מבתיהם. במהלך הפינוי לבשו השוטרים מדים שחורים. על רקע הנוכחות האסוציאטיבית של השואה נערכה השוואה בין השוטרים ובין החיילים הגרמנים שלבשו מדים שחורים. כך למשל נכתב בסיקור מהלך הפינוי: "מערכת הביטחון מרוצה לאחר היום הראשון של הפינוי בכוח [...] 'עד הערב אתם מסיימים פה?' שאל הרמטכ"ל את פלוגות הסער הלבושות שחור של המשטרה." בהמשך מתוארים השוטרים המפנים כ"השוטרים בשחור"²⁴ (ההדגשות שלי, א.צ.). גם המונחים שבהם השתמש הצופה לתיאור המתיישבים תרמו למיקום הסיפור בהקשר לשואה ובכך להעצמת הטרומה האישית והלאומית. המתיישבים כונו "עוקרים", "פליטים" ומגורשים" - ביטויים שביטאו את תחושתם ויותר מכך את העדרו של מעמדם כאזרחים.

את הלגיטימציה שלהם בקרב המתנחלים והם גורמים נזק למפעל ההתיישבות.²¹ מוסד "יד ושם" יצא בקריאה נחרצת להימנע משימוש בסמלים ומושגים מתקופת השואה בוויכוח הציבורי-פוליטי. החלטת המתנחלים בגוש קטיף לענוד טלאי כתום "מעוותת את העובדות ההיסטוריות וגורמת לזילות זיכרון השואה". ההשוואה עם השואה מיותרת ואף נגועה בהכחשת שואה.²² גם ראש מרכז ויזנטל הביע זעם על השימוש בטלאי. "זה מהלך אומלל. המחאה היא לגיטימית, השאלה איך מוחים. הם לא יכולים להיתמם ולטעון שאין שום קשר לשואה. אנחנו מתלוננים כשבאירופה עושים השוואות לשואה, והנה דווקא פה יהודים משווים את הממשלה לנאצים. זה לא מקובל. זו שערוריה. אני מצטער שבבילם ומזדהה עם הצער שלהם, אבל הם הגזימו. במעשה הזה הם מתחברים עם הגרועים שבשונאי ישראל. משמיטים את הבסיס של המאבק שלנו נגד האנטישמיות האמיתיים".²³ בעקבות הביקורת הציבורית הנוקבת הוחלט לבטל את קמפיין "הטלאי הכתום". אפשר היה לצפות כי יהיה זה משגה בניסיון לזכות באהדת דעת הקהל. עם זאת, במשך כל התקופה היו בעיתון הצופה אזכורים לשואה, בעיקר בהיבט הרטורי. הרטוריקה של ההתנגדות בעיתון הייתה של הפחדה, במטרה ליצור אנלוגיה בין הפינוי הכפוי של המתנחלים ובין גירוש היהודים בתקופת השואה. היה זה ניסיון להעביר מסר ברור בנוגע לתוצאת הפינוי - סכנה קיומית ליהודים. נוסף על כך בתקופה הנבדקת לא השתמש העיתון במושג הרשמי "תכנית ההתנתקות" אלא בכינויים הבאים: עקירה, טרנספר, טרנספר גזעי, הגליית יהודים, גזירה, גירוש, פקודת גירוש, הפוגרום הגדול

להתאבל על חורבן הבית אף לאחר אלפי שנים, אמור לדעת את ההבדלים.²⁶

כותרת המאמר השני, "לא נשכח ולא נסלח", מזוהה עם העמדה המתייחסת לפשעי הנאצים ונאמרה כאן בהקשר למראות חורבן היישוב היהודי: "חיילים יהודים מחריבים ישוב יהודי בארץ ישראל, הלב כואב והשכל מאן להבין את הפשע הבלתי נתפס המתרחש לנגד עינינו".²⁷

ההתייחסות לשואה יצרה אם כן השוואה אסוציאטיבית אצל הקורא בין הנאצים לבין הממשלה, בין היטלר ובין שרון שכונה "דיקטטור". מטרתה של השוואה זו הייתה לחזק את הדה-לגיטימציה של מעשי הממשלה על אף העובדה שהיא נבחרה באופן דמוקרטי והחלטת הפינוי אושרה בהליך דמוקרטי בכנסת ברוב קולות. ההשוואה לשואה סיפקה למתנחלים צידוק פסיכולוגי לתחושת חוסר האונים ולכישלון הצפוי.²⁸

חורבן הבית ומיתוס מצדה

"חורבן הבית" הוא ביטוי המתאר את חורבן בית המקדש ובעקבותיו את חורבן הבית הלאומי, אובדן העצמאות המדינית וגלות ארוכה בת אלפיים שנה עד הקמתה של מדינת ישראל.²⁹ החורבן נחקק בזיכרון היהודי הקולקטיבי כאירוע הלאומי הטראומתי ביותר עד השואה ומצוין עד עצם היום הזה על ידי הציבור הדתי בצום, בתפילות ובמנהגי אבלות. על פי המסורת היהודית חורבן הבית אירע בשל שנאת חינום ומחלוקת בין הפלגים היהודים שהתפתחה לכדי מלחמת אחים. ביצוע תכנית הפינוי התרחש בחודש אב, שבו מצוין יום החורבן. יום הפינוי עצמו נקבע תחילה לתשעה באב (החלטה שנתקבלה בחוסר רגישות, בידיעה שזהו ציבור דתי ברובו, א.צ.)

הקישור לשואה נעשה הן כדי לזעזע את הציבור בישראל והן כדי לתת מסגרת פרשנית לאירועים. כפי שאין הסבר לאדם מאמין היכול להתמודד עם הקושי המוסרי והתאולוגי שהשואה מציבה, גם כאן אין הסבר לשאלה כיצד מאפשר האל למסור את שטחי ארץ ההבטחה לידי האויב על ידי יהודים, ולדחות בכך את מימוש הגאולה השלמה. כיצד נפגעים דווקא אנשי האמונה בעוד הכופרים בה יוצאים כשידם על העליונה?

השאלה "איפה אלוהים?" נשאלה בשואה ונשאלה גם כאן. עמדתם של כמה רבנים שיצאו בהצהרות כי "היה לא תהיה" רק התריפה את תחושת הבלבול והמשבר בקרב המתנחלים ואת הביקורת מחוץ. כדי להתיר את הסבך, כפי שנראה בדוגמה הבאה, יוחס הפתרון לתהליכים עתידיים הרחוקים מהשגתו של האדם:

ולכל אלה שצוחקים ומלעיגים על הרבנים, מנהיגי הציונות הדתית ושואלים איפה האלוהים שהתפללתם אליו? אם הוא היה רוצה היה מציל את גוש קטיף. אדם מאמין עושה כמיטב יכולתו והשתדלותו והיתר בידי שמים. יתכן שהתשובה לשואה הייתה הקמת המדינה היהודית. יתכן שהתשובה לגירוש יהודים בידי יהודים בארץ ישראל תהיה חיזוק הרוח היהודית על חשבון הרוח הישראלית? ימים יגידו.²⁵

עם תום הפינוי התפרסמו שני מאמרים נוספים שהתייחסו לשואה וייצגו את האמביוולנטיות בשימוש בשואה. כותרת המאמר הראשון הייתה "חורבן וזיכרון ראוי". הוא ביקש להפריד בין השואה ובין פינוי הישובים מתוך כוונה לא לפגוע בייחודיות השואה:

צריך לשמור על פרופורציות. חורבן הוא חורבן בסופו של דבר, אבל חובה עלינו, כולנו, לשמור את השואה כאירוע ייחודי ולא לגמדה את זכרה [...] שכן, לא מדובר פה בהשמדת בני אדם. דווקא מי שיוודע

מצדה, עם העלאת הספקות ביחס למהימנות תיאור העובדות, ולהצבת סיפור התאבדות כמודל. עוז אלמוג (2004) מציין כי בשנות השבעים השתמש השמאל במטבע הלשון "תסביך מצדה" כלפי גולדה מאיר ואחר כך כלפי הימין כביקורת על החרדה הקיומית המוגזמת, "עד כדי פרנויה מקטסטרופה קיומית, חרדה קמאית המאפיינת את הישראלים והמובילה על פי הסבר זה, לחשש יתר מפשרה טריטוריאלית וגם להחמצת ההזדמנויות לצאת ממעגל המלחמות. השמאל השווה את הימין, בעיקר את הימין הקיצוני, לקנאי מצדה גם משום שראה בחשיבה שלו יסודות דתיים מטפיזיים, ריגשיים, אירציונליים"³⁴. אין להטיל ספק בכך שהמתנחלים היו ערים ומודעים לפרשנויות על מיתוס מצדה. לכאורה הם אימצו את עמדת השמאל כלפיהם, שראתה בהם קבוצה קיצונית לא רציונלית. אולם לצד פרשנות זו קיימת אפשרות לפרשנות נוספת. ההזדהות עם המיתוס מעידה על חוסן אידאולוגי אמוני פנימי של המתנחלים נוכח דברי ביקורת (במיוחד ממי שנתפס כמרוחק מערכים יהודיים). עמדה זו מבטלת כל התייחסות לפעולות מחאה והתנגדות לגיטימיות ממושגים של פעולות אלימות.

סיכום

בעוד החברה החילונית, ובמיוחד חוגי השמאל, זוהו כמי שהתנתקו מערכים ציוניים, המתנחלים ראו עצמם כ"ציונים האמיתיים", כמי שמיישמים הלכה למעשה את אידאולוגיית יישוב הארץ. במאבק על תכנית ההתנתקות, שביטאה לתפיסתם את "החלום ושברו", היה שימוש בשיח התקשורת במיתוסים ההיסטוריים היהודיים שחזקו את אלמנט הגבורה והגדירו את ה"אחר".

ניתוח הנרטיב בעיתון הצופה מראה כי סיקור ההתנגדות של המתנחלים וחוגי הימין מוסגר ברצף הזמן שבין שני האירועים הטראומטיים ביותר לעם היהודי. האחד, חורבן הבית, מסמל את חורבן המרכז הדתי המדיני היהודי בארץ ישראל. למרות שזהו אירוע שהתרחש לפני כאלפיים שנה הוא חקוק בתודעה היהודית, בוודאי בזו של היהודי הדתי. האירוע השני הוא שואת היהודים באירופה. המיתוס "מעטים מול רבים" מצוי בתשתית שני הנרטיבים ומעוגן גם באירועים מכוננים בעבר הרחוק ובהיסטוריה הקצרה של מדינת ישראל.

שני האירועים משקפים טראומה לאומית קשה מנשוא. הקישור בין השואה וחורבן הבית ובין תכנית ההתנתקות מטרתו הייתה להעצים את האירוע לדרגת טראומה לאומית שלא ניתן יהיה להתגבר עליה. קישור זה אצר בתוכו אזהרה מפני חורבן המדינה ומפני השמדה פיזית של העם. עיני המתנחלים ומועצת יש"ע בראשם היו נשואות בעת מאבקם גם לשטחי יהודה שומרון והגולן. מעבר לטרגדיה האישית הייתה כוונה להעביר מסר ברור – שהמאבק על פינוי חבל קטיף מייצג את עוצמת ההתנגדות העתידה להיות במקרה של פינוי יישובים ביהודה ושומרון. טראומת הפינוי והשלכותיו יהיו קשות לשיקום.

הצורך בהדגשת המסר בעיתון כי זהו מאבק ללא פשרות ענה על כמה צרכים של הציבור הדתי. האחד היה התמודדות עם המשבר האמוני: כיצד ייתכן מצב שבו יהודים בארץ ישראל פוגעים ביהודים אחרים ובאפשרות למימוש הגאולה – ואין מושיע? גם ההבטחות

באמצעות ממשלת ישראל על המזבח של הרצון הטוב של הרוצחים הפלסטינים"³¹.

במאמר אחר הוצגה עמדה נחרצת ובוטה יותר. הכותב האשים את כוחות הביטחון באחריות למלחמת האחים: "מי שלמעשה כבר פתח במלחמת אחים ב'עצימות נמוכה' אינו הציבור שלנו [המתנחלים] אלא יריבינו [השמאל] ובריונים במדים כחולים או אחרים"³².

מיתוס מצדה המייצג מאבק ללא פשרות נגד האויב (הרומאי) אומץ אף הוא על ידי המתנחלים. פעולות המשטרה והצבא תוארו כפעולות של מצור ("היום תחילת המצור על יישובי גוש קטיף") ויצרו הקבלה בין המצור הרומאי על ירושלים, ובשלב מאוחר יותר המצור על מצדה, ובין המצור על גוש קטיף; בין מאבק היהודים אז למאבק המתנחלים-המורדים בגוש קטיף היום.³³

ב-9 באוגוסט פרסם הצופה תחת כותרת ענק, "פקודת הגירוש", כי הצבא שלח איגרות המתיישבים ובהן הם נדרשים להתפנות. מעל הכותרת נכתב: "אלפי בני נוער מתבצרים בבית הכנסת בנווה דקלים" (הדגשה שלי, א.צ.). התבצרות בני הנוער בבתי הכנסת הבליטה את גבורתם מול מתקפת ה"אויב", שערך מצור על היישובים במטרה להורסם. ההתבצרות הייתה סמל המאבק האקטיבי, על אף נחיתותם המספרית והמבצעית (קשה שלא לערוך גם כאן השוואה עם לוחמי המחתרת בגטאות).

ב-19 באוגוסט התפרסמה הכותרת הבאה: "נווה דקלים פונתה – כפר דרום נפל שנית" ובהמשך התחזקה ההשוואה בין מתבצרי מצדה למתנחלים המתבצרים: "היום השני לחורבן עמד בסימן מאבק עיקש. רק לאחר שעות ארוכות הצליחו כוחות הביטחון לגרש את מאות המתיישבים שהתבצרו בבית הכנסת בנווה דקלים. גג בית הכנסת בכפר דרום הפך לשדה קרב כשמאות מתבצרים על הגג מנעו בכוח את כניסת השוטרים [...] למעלה מי-50 מתבצרים נעצרו" (ההדגשות שלי, א.צ.). תיאור המאבק העיקש הנמשך שעות ארוכות, הפיכת גג בית הכנסת (!) לשדה קרב ומניעה של כניסת השוטרים בכוח – כל אלה באו לחזק את סיפור המאבק של המתנחלים (המעטים) מול כוחות הביטחון (הרבים). בעיצוב הזיכרון ההיסטורי הקולקטיבי ישנה חשיבות עצומה לכך שהפינוי ייזכר כאירוע טראומתי שלא נעשה בהסכמה אלא במאבק עיקש והרואי. עד כדי כך היה המאבק קשה שבסופו של דבר נעצרו למעלה מחמישים מתבצרים (ציון מספרם מעיד על נחיתותם המספרית מול כוחות הביטחון).

בגוף הכתבה הייתה כותרת משנה: "זוהי מצדה שלנו", ובהמשך הוסר כל ספק ביחס לאנלוגיה: "השוטרים השחורים" עמדו בטורים כמו יחידות 'פלנקס' רומיות בפריצה לירושלים, וגררו החוצה מתיישב אחר מתיישב. לאחר שהגיעו לעבר בית הכנסת ובוצעה הפריצה של השערים" נחלה על בית הכנסת שלט, "כפר דרום שנית לא תפול" (על משקל מצדה לא תיפול, א.צ.) וכמה מהמתבצרים צעקו "זו המצדה שלנו" (ההדגשות שלי, א.צ.).

הקישור עם מיתוס מצדה ועם המורדים בגטו אינו מקרי. מולי ברוג (1996) עמד על הקשר בין מיתוס מצדה ומיתוס מרד גטו ורשה ועל אימוצם (והבנייתם) על ידי ההנהגה הציונית בשנותיה הראשונות של המדינה, כאשר היה חשש קיומי ליישוב. הקישור בין שני האירועים נעשה משום ששניהם שירתו את המסר של "מעטים מול רבים". אולם מאז ראשית ימיה של המדינה חלו שינויים במיתוס הגבורה של

8. במושב זיכרון קיבוצי נעשה שימוש כבר ב-1950 על ידי הלבואקס (Halbwachs).
9. דוגמאות נוספת לתהליך זה הם קיומם מזה כעשור של טקסים אלטרנטיביים לשואה, וכן ניסיון שעשתה תנועת הקשת הדמוקרטית המזרחית בשנת היובל למדינה לקיים טקס יום עצמאות אלטרנטיבי.
10. על פי קרסל (1964), פרק שישי: הגיליון הראשון יצא בתאריך 4.8.1937. 16 הגיליונות הראשונים של הצופה יצאו בירושלים בתדירות של שלושה גיליונות לשבוע בעריכת ר' בנימין, שהרישיון להוצאת העיתון ניתן על שמו.
11. אתר האינטרנט של העתון ממשיך לפרסם תחת כותרת הצופה וכתובתו: <http://www.hazofe.co.il>
12. ראו שגיא ושוורץ (2003), עמ' 19-20: "למן ראשית ימיה של הציונות קיימת תפיסה המזהה את הגאולה עם ההכרה בצורך בפעולה האנושית ובערכה, ולפי ראייתה המעשה הציוני עצמו הוא שיטוי של הגאולה והמשיחיות. מבחינה היסטורית, אחד הפולמוסים שניהלו הוגי דעות ציונים דתיים בינם לבין עצמם היה בשאלה – האם הגאולה תהיה טבעית או ניסית: היינו, האם היא תתממש באמצעות מעשיו של האדם או תופיע בעזרת האל לבדו. ההוגים שראו בציונות את תחילת הגאולה צידדו בתיאוריה לפיה הגאולה מורכבת גם מ'פעולה טבעית אשר עלינו לעשות בעצמנו' [...] האקטיביזם האנושי הוא חלק מתהליך הגאולה ולא רק היענות לנסיבות ההיסטוריות."
13. החל מה-21.8.2005 נכללו בניתוח גם פריטים שהתייחסו לפינוי ישובים בצפון השומרון. בניתוח נכללו פריטים מימים ראשון עד שישי למעט המדורים "מוקד" ו"עמדות" שאינם מתפרסמים ביום שישי. מוספי השבת לא נכללו בניתוח.
14. ראו מאמרם של ברקוביץ ונוסק (Berkowitz & Nossek, 2001).
15. גרץ (1995), פרק ראשון.
16. שם, עמ' 16-18.
17. הצופה, 10.8.2005.
18. שם, 4.8.2005.
19. ראו מאמרו של מולי ברוג (1996).
20. NRG, אתר החדשות, 22.12.2004.
21. שם, שם.
22. YNET, 21.12.2004.
23. שם, שם.
24. הצופה, 18.8.2004.
25. שם, 30.8.2005.
26. שם, 28.8.2005.
27. שם, 24.8.2005.
28. עוד על נוכחות השואה בשיח בקרב המתנחלים ראו מאמר מאת יעקוב שפירא שהתפרסם באתר האינטרנט של ערוץ 7 www.inn.co.il/articles בתאריך 12.6.06 כותרתו: "הרב צבי יהודה והמאבק על ארץ ישראל".
29. חורבן הבית מתייחס גם לחורבן בית ראשון שאירע בשנת 586 לפנה"ס. על פי המסורת היהודית חורבן בית ראשון ושני אירעו בתשעה באב.
30. בהקשר לתכנית הפינוי כשמזכור חורבן הבית הכוונה היא לחורבן בית שני. ביקורת קשה בגנות השימוש במונחים "חורבן" ו"גאולה" נמצא במאמר מערכת שפורסם ב**יתד נאמן** ב-12.8.2005 תחת הכותרת "בתקופת שיבוש המושגים של 'חורבן' ו'גאולה'". המאמר מבטא מאבק רטורי בציבור הדתי על הייחוד שבשימוש במונחים המוזכרים בהקשר היסטורי של חורבן הבית בלבד. ישנו חשש שניכוס המושגים להקשר האקטואלי של הפינוי יפגע במשמעותם המקורית.
- המאמר עוסק ביחס הציבור היהודי אל חורבן הבית ובין השאר נכתב בו: "עקב שקר אשליית הגאולה שפוקדת רבים מאיתנו מאז קמה מדינת ישראל, ואשר חודרת גם לשולי מחננו בהשפעת תעמולה לאומית כוזבת. עלינו לזכור בכל רגע את שלימדנו רבותינו כי לא 'אתחלתא דגאולה' היא זו אלא גלות רוחנית שבמידה מסוימת קשה וכואבת מקודמותיה, שכן מדובר בגלות תחת עולם של פורקי עול מזרע ישראל, מסיתים ומדיחים, אשר הקימו שלטון כפריני ומנוכר לכל יסודות קיומו של עם ישראל [...] בעוד ציבור היראים יודע להעריך מלוא המשמעות של חורבן הבית והמצב של שכינתא בגלותא [...] ישנם כאלה שעורכים שיבוש מושגים שיטתי, הן במונחי הגאולה והן במונחי החורבן. אין

שנשמעו מפי רבנים כי "היו לא תהיה" – הכזיבו. השני – במהלך חודש אוגוסט כבר היה ברור הן להנהגת המתנחלים והן למתנגדי התכנית שהיא אכן תתבצע. במישור הפסיכולוגי הקהילה הייתה חייבת להבנות לעצמה את הזיכרון המשותף שעוצב כסיפור של מאבק נחרץ וכואב, ולספר לעצמה שהיא נאבקה בכל כוחה נגד רוע הגזירה ועשתה כל אשר לאל ידה למחות נגדה. שטחים מארץ ישראל לא יימסרו לאויב בלי שיהיה עליהם מאבק קשה ללא פשרות. השלישי – העיתון מילא פונקציה של מוסד סוציאליזציה. היה לו תפקיד חשוב בהבניית המציאות של קוראי העיתון ובעיצוב הזיכרון הקולקטיבי לדורות הבאים. עיצוב הזיכרון של מי שלא חוו את המאבק באופן אישי מושפע באופן הבניית הספור. השימוש במיתוסים הבנה את סיפור הפינוי כאירוע נוסף ברצף אירועי ההתנגדות בהיסטוריה של עם ישראל.

דוד אוהנה ורוברט ויסטריך (1996) מציינים כי בעיני השמאל "נתפשת הדהמיסטיפיקציה של ההיסטוריה הישראלית כתרומה חיובית לתהליך השלום. תפישה זו נוטה להדגיש את מעלותיהם של המשא ומתן והפשרה במקומם של ערכים הירואיים והקרבה עצמית, אותם וודד הדור הקודם של הישראלים. במקביל מגמה זו נתפשת בעיני הימין כחותרת תחת אושיות האתוס והמטרות הציוניות, כמהלומה למאמץ הלאומי הקולקטיבי מאז היווסדה של המדינה. המתקפה על המיתוסים המכוננים מוצגת לעיתים כביטוי של ייאוש תרבותי, כתבוסתנות העלולה להוביל לאובדן לאומי".³⁵ דומה שהמאבק נגד הפינוי מגוש קטיף ממחיש היטב טענה זו.

הערות

1. כנס הרצליה, 18.12.2003.
2. ראיון ליואל מרקוס, הארץ, 3.2.2004.
3. תוצאות ההצבעה בכנסת היו: 67 בעד; 45 נגד; 7 נמנעים.
4. גוש אמונים החל לפעול לאחר מלחמת ששת הימים, אולם התגבש כתנועה בשנת 1974. ההתיישבות בסבסטיה ב-1974 הייתה מנוגדת להחלטת הממשלה ומלווה בעימותים עם הצבא. בסופו של דבר נאלצה הממשלה להגיע לפשרה. אנשי גוש אמונים תפסו עמדות מפתח במפלגה הדתית (המפד"ל) ואף כיהנו כשרים בממשלה. בהשפעתם אימצה המפד"ל עמדה רדיקלית ביחס לשטחי ארץ ישראל. עמדה זו גובתה על ידי הנהגה הרבנית.
5. ההתיישבות המחודשת בשטחים לא זכתה להכרה בין-לאומית. נוסף על כך זו סוגיה שנויה במחלוקת פוליטית בתוך ישראל. מטרת חוגי הימין וגוש אמונים הייתה ליצור מציאות של התיישבות כך שבהסדר עתידי לא ניתן יהיה לפנותם. מדיניות זאת הסתברה כלא עומדת במבחן המציאות; ראו: שלג (2004).
6. עוד עלה בסקר כי יהודים חילונים בעלי השקפה פוליטית המזוהה עם השמאל הם בעלי האמון הגבוה ביותר בתקשורת, ואילו חרדים, ערבים ובעלי השקפה המזוהה עם הימין הביעו רמת אמון נמוכה יותר. משמע, האליטה הפוליטית המזוהה עם השמאל היא בעלת רמת אמון גבוהה בתקשורת, בעוד קבוצות המיעוט מביעות רמת אמון נמוכה. ממצא זה תואם לתחושות הרווחות בציבור הדתי לאומי, המאופיין בקבוצת מיעוט בחברה, וכן בחוגי הימין הנוטים לראות בתקשורת "תקשורת שמאלנית". חיוק נוסף לתחושה זו נמצא בסקר שנערך על ידי הרשות השנייה כשלושה חודשים לאחר ההתנתקות. נמצא כי יהודים דתיים ומסורתיים (54 אחוז) סבורים במידה רבה כי החדשות בערוץ 2 נוטות לשמאל בהשוואה לחילונים (10 אחוזים).
7. בספרו **פרידה משרוליק**, בפרק "החזית התקשורתית", משרטט עוז אלמוג את תהליכי השינוי שחלו בהיסטוריוגרפיה ובסוציולוגיה של החברה הישראלית בתקופה שהוא מכנה "בתר מגויסת", ובתרומתם של ההיסטוריונים החדשים לתהליך זה. כן ראו את ספרה של יעל זרובבל (Zrubavel [1995]).

וולפספלד, ג. (1998). "מחאה ופינוי ימית: התנגדות פוליטית שנועדה למשוך תשומת לב", בתוך: כספי, ד. ולימור, י. (עורכים). **אמצעי תקשורת המונים בישראל** (עמ' 663-678). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

ליבס, ת. ופרי, י. (1996). "היכן חבויה ההשפעה האמיתית: תקשורת ותקשורת אלטרנטיבית בבחירות בישראל 1996", **קשר**, 20, עמ' 20-50.

נאור, א. (2001). **ארץ ישראל השלמה: אמונה ומדיניות**. [חיפה]: אוניברסיטת חיפה.

צרפתי, א. (2005). "מי משפיע על עמדות הציונות הדתית", **כיוונים**, 12, עמ' 91-73.

קרסל, ג. (1964). **תולדות העתונות העברית בארץ ישראל**. ירושלים: הספריה הציונית.

רובינשטיין, א. (1997). **מהרצל עד רבין והלאה**, תל-אביב: שוקן.

רודיק, י. (1989). **ארץ גאולה**, ירושלים: מוסד הרב קוק.

רוט, ע. (2005). **סוד הכוח – מועצת יש"ע ומאבקים בגדר ההפרדה ובתכנית ההתנתקות**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, נייר עמדה 61.

רענן, צ. (1980). **גוש אמונים**. תל-אביב: ספרית פועלים.

שגיא, א., שורץ, ד. (2003). "המפעל הציוני הדתי לנוכח עולם מודרני", מסת מבוא בתוך: שגיא, א., שורץ, ד. (עורכים). **מאה שנות ציונות דתית**. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

שלג, י. (2000). **הדתיים החדשים: מבט עכשווי על החברה הדתית בישראל**. ירושלים: כתר.

שפרינצק, א. (1986). **איש הישר בעיניו, איילגליון בחברה הישראלית**. תל-אביב: ספרית פועלים.

שפרינצק, א. (1995). **בין מחאה פוליטית לטרור: אלימות פוליטית בישראל**. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

Anderson, B. (1999). *Imagined Communities: Reflections on the Origins and the Spread of Nationalism*. London: Verso.

Aran, G. (1990). "Redemption as a Catastrophe: The Gospel of Gush Emunim", in Sivan, E. and Friedman, M. (eds.), *Religious Radicalism and Politics in the Middle East*. Albany: N.Y. State University of N.Y. Press, pp. 157-175.

Berkowitz, D., & Nossek, H. (2001). "Myths and news narratives: Toward a comparative perspective for the study of news content". *Equit Novi* 22(1), pp. 41-56.

Gamson, W.A. (1989). "News as Framing". *American Behavioral Scientist*, Nov.-Dec. 33 (2), pp. 157-161.

Tsarfaty, O. (2001). *Le mouvement hassidique Haba"d et les médias: la question d'Eretz Israël et le processus de paix israélo-arabe dans les journaux de Haba"d Sihat ha-shavoua et Kfar Haba"d*. Lille (France): ANRT.

Zerubavel, Y. (1995). *Recovered Roots*. [Chicago]: University of Chicago Press.

פלא איפוא שאותם חוגים שלגביהם 'ההתיישבות' מבטאת את מימוש הגאולה, משווים במקביל את תכנית ההתנתקות ופינוי היישובים לאבלות על חורבן בית המקדש, כאותו מוטיב שחוזר ונשנה בלשונה לאחרונה.

מעניין לציין שהביקורת **ביתד נאמן** מופנית גם אל המגזינים המסחריים החדדים (שאינם כפופים כלשונו לדעת תורה) כדוגמת **משפחה**, ש"החליט השבוע לבטא את האבלות העשויות בכל צורת סיקור [...] כותרת ראשית שזעקה בעמודו הראשון 'תשעה באב תשס"ה: חורבן גוש קטיף"'.
2.8.2005.

31. **הצופה**, 2.8.2005.
32. **שם**, 11.8.2005.
33. בקרב רבני הציונות הדתית התגלעה מחלוקת על אופיו של המאבק נגד ההתנתקות ועל המשמעויות שהוענקו לו. בין ההנהגה הרבנית היו אישים כגון הרב אברהם שפירא שקראו להתנגד בכל מחיר ואף לסרב פקודה. לעומתם היו רבנים שביקשו למתן את הטוטליות של המאבק מתוך מחשבה על הסכנה הפנימית. ביניהם היו הרבנים שלמה אבינר, מרדכי אלון ויובל שרלו. האחרון, המכהן כראש ישיבת ההסדר בפתח תקוה וממקימי עמותת "צהר", התקומם נגד ביטויים שנשמעו – למנוע בכל מחיר את ההתנתקות תוך סירוב פקודה. מיותר לציין שרבנים אלה כמעט ולא קיבלו בימה מעל דפי העיתון. ראו אתר: www.kipa.co.il/now/show.asp
מעניין לציין שגם בעיתון **הארץ** המזוהה עם חוגי השמאל התייחס גזעון סמט אל המפגינים כאל מורדים. במאמר שפרסם בתאריך 20.7.2005 כתב, בין השאר: "מימדי המרד נגד ההתנתקות הם כאלה [...] את המרד הכתום אפשר להשוות רק להתקוממויות של שנות ה-60 וה-70 באירופה ובארה"ב". ובמהשך: "המרד הכתום כמו זה של גיבורי המרד במערב, חורג מסיבתו המיידית. זה קרב על קונספציה, על תרבות חיים".
34. אלמוג (2004), עמ' 310.
35. אוחנה וויסטרין (1996), עמ' 26.

מקורות

אברהם, א. (2001). **ישראל הסמויה מעיני התקשורת**. ירושלים: אקדמון.

אוחנה, ד. וויסטרין, ר. ס. (עורכים) (1996). **מיתוס וזיכרון: גילגוליה של התודעה הישראלית**. ירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר.

אלמוג, ע. (2004). **פרידה משרוליק**. חיפה: אונ' חיפה וזמורה ביתן.

באואר, י. (1982). **השוואה: היבטים הסטוריים**. תל-אביב: בית מורשת ע"ש מרדכי אנילביץ'.

ברוג, מ. (1996). "מראש מצדה עד לב הגטו: המיתוס כהיסטוריה", בתוך: אוחנה, ד. וויסטרין, ר. (עורכים). **מיתוס וזיכרון** (עמ' 203-230). ירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר.

ברזילי, ג. (1988). "מדינה חברה וביטחון לאומי: תקשורת המונים ומלחמות", בתוך: כספי, ד. ולימור, י. (עורכים). **אמצעי תקשורת המונים בישראל** (עמ' 645-662). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

גבל, א. (2006). **הציבור הדתי-לאומי והתקשורת יחסי אהבה שינאה**, חוב' מס. 4, תל-אביב: מכון חיים הרצוג.

גורני, י. (1990). **החיפוש אחר הזהות הלאומית**. תל-אביב: עם עובד.

גרץ, נ. (1995). **שבויה בחלומה: מיתוסים בתרבות הישראלית**, תל-אביב: עם עובד.